

Migració i gènere al Sahel: veus per una protecció integral

Autores: Viviane Ogou Corbi, Bisharo Ali Hussein y Irina Samy Cucurull

Més de cinc milions de persones s'han hagut de desplaçar per diversos motius a la regió africana del Sahel, sent dones gairebé la meitat. Els països fa més de deu anys que es troben immersos en diferents crisis interconnectades, un dels motius de l'acceleració del desplaçament forçat. La securització de la migració subsahariana ha promogut d'instruments per controlar-la que n'augmenten la perillositat i, segons algunes recerques, la intensitat. Això té un impacte concret en la migració femenina, motiu pel qual en el següent article abordarem causes i rutes de l'emigració des d'una perspectiva de gènere.

La regió del Sahel pateix les conseqüències d'una crisi multidimensional que inclou, entre d'altres, l'impacte del canvi climàtic, conflictes armats, la inestabilitat política, un repte socioeconòmic i la lluita de poder entre potències per a la influència en la regió. L'augment de la inseguretat humana i del desplaçament forçat és una de les conseqüències més visibles.

Tot i que la migració africana s'estudia principalment en el context europeu, la majoria de persones que es desplacen ho fan dins dels mateixos països, o als Estats veïns. Sud-àfrica, Còte d'Ivoire i Uganda són els destins preferits. Una minoria emprèn el viatge cap a Europa, i dins d'aquesta minoria, un nombre molt reduït ho fa de manera irregular, és a dir, precaritzada. Aquelles persones amb major seguretat econòmica ho fan en el marc del reagrupament familiar, el turisme, per cursar estudis superiors o per accedir a mercats de treball qualificat. Les violències i el racisme estructural que pateixen als països de destinació queden fora de l'àmbit d'aquest article.

Les dones emigren gairebé tant com els homes, tot i que solen emigrar dintre d'Àfrica més que a altres continents. Se cita la desigualtat econòmica com una raó per no poder afrontar viatges internacionals. Tot i això, aquelles que poden i decideixen viatjar a Europa i no ho poden fer de forma regular s'enfronten a més violacions de drets humans. Concretament, poden ser víctimes de violència sexual, manca d'accés a serveis de salut sexual i reproductiva, o de lleis i polítiques discriminatòries amb les dones, específiques a cada país.

Al llarg d'aquest article reflexionem sobre les amenaces a les quals s'enfronten les persones del Sahel, forçant-ne el desplaçament i creant una necessitat de protecció. I alhora i de forma breu, l'impacte que les polítiques d'externalització de fronteres està tenint en aquests processos.

La crisi multidimensional del Sahel

La paraula Sahel s'escolta cada cop més en els debats de seguretat i migració. Es tracta d'una regió semiàrida que s'estén d'est a oest d'Àfrica, en frontera amb el desert del Sàhara. Tot i això, els mitjans solen referir-se al Sahel polític, un grup de cinc estats que conformen el G5 Sahel: Burkina Faso, Mali, Mauritània, Níger i Txad. La regió fa més de 10 anys que és el camp de batalla entre rebels, terroristes i estats que competeixen pel control del territori, així com comunitats que s'enfronten entre elles a causa de l'escassetat dels recursos.

La crisi del Sahel està arrelada en múltiples factors que s'han traçat fins a la colonització, quan es van establir sistemes d'organització social que no s'adequaven a les realitats socials i es van dinamitar les estructures polítiques consolidades. Rere les independències, lluny de restablir sistemes autòctons, els Estats van seguir els models liberals (Ki Zerbó, 2011), en part per voluntat i en part per condicionament internacional. Així, per exemple, es van sotmetre als ajustos estructurals als anys 80 i 90 que van derivar en crisis als països. No és l'objectiu d'aquest article centrar-se en aquestes qüestions, motiu pel qual iniciarem l'anàlisi en el desencadenant de les crisis actuals: la caiguda de Muammar Al-Gaddafi a Líbia.

Quan es planificava la intervenció, la Unió Africana van avisar a les Nacions Unides que la desestabilització de Líbia tindria conseqüències nefastes pel continent. Líbia era un estat avançat en gestió migratòria que servia com a país de destinació, sent capaç d'absorbir en el mercat als nouvinguts. El país era, dicotòmicament, un pilar d'estabilitat i progrés, tot i permetre violacions de drets humans. Tot i la petició de no avançar en una intervenció, les potències no van contenir-se. Com Al-Gaddafi havia creat un regiment especial de l'exèrcit en què participaven persones migrades, entre elles els immigrants Tuareg, la seva caiguda va precipitar el retorn armat d'aquestes persones a les comunitats d'origen, a les franges Nord de Níger i Mali.

Els Tuaregs de Mali tenen una àmplia història de rebel·lions i reclam d'independència, el que hauria creat dinàmiques de dependència amb el govern central en aconseguir concessions rere cada crisi. En el context post-2008, amb un gran impacte en les economies africanes, els moviments socials van reactivar-se, aquest cop comptant amb el suport de grups considerats terroristes i en especial d'Al-Qaeda. Amb la declaració d'independència al Nord i la conquesta de ciutats estratègiques, el govern central va patir una crisi que va acabar en cop d'estat, posant n'evidència les mancances institucionals del país que no estan resoltes encara el dia d'avui.

El nou govern va demanar el suport de l'exèrcit francès en la lluita contra els rebels. França va utilitzar el seu poder internacional per secundar una missió de Nacions Unides i l'assistència tècnica de la Unió Europea. I junt amb Algèria i el Centre Carter dels Estats Units van mediar un Acord de Pau aprovat el 2015, però que no va incloure a tots els actors i que no està aconseguint una implementació efectiva. Al mateix temps, van tardar anys a identificar i incloure dintre de l'estratègia d'estabilització els

conflictes intercomunitaris diversos, agreujats per la constitució de milícies d'autodefensa contra els abusos dels cossos de seguretat i dels grups terroristes.

Rere deu anys d'estratègies militars fallides i multitud de projectes de diferents caràcters, la situació de la regió és més delicada que mai. Des de 2021 hi ha hagut cinc cops d'estat: dos a Burkina Faso, dos a Mali i un al Txad. A tot el Sahel està creixent un fort discurs contra les polítiques franceses a l'Àfrica i s'han donat moltes mobilitzacions ciutadanes i de la societat civil que demanen la sortida de l'exèrcit francès. Aquesta demanda ha coincidit amb el fi de l'operació militar francesa denominada Barkhane i la constitució d'un destacament especial d'exèrcits europeus, l'entrada del grup de seguretat privada rus Wagner, la ruptura de les relacions diplomàtiques entre Mali, França i la UE, i l'aïllament internacional del primer.

Concretament, a Mali hi ha un govern de transició militar, les zones nord i centrals ocupades per grups rebels i islamistes, i una crisi humanitària persistent. Burkina Faso també té un govern de transició militar i una gran ocupació terrorista, amb la major crisi de desplaçats interns de la regió. Mauritània, tot i que està en alerta i sap que té grups terroristes amagats en algunes parts del territori, és prou estable i amb institucions funcionals, tot i que il·liberals. A Níger la situació és també d'inseguretat però més continguda que a la resta de la regió. Finalment, el Txad es troba en una situació delicada, amb rebels al Nord i a la conca del riu Txad; i ara en mig d'una transició rere la mort del dictador Idriss Déby, substituït pel seu fill.

Si això ja és per se un motiu de desplaçament, n'incrementa la gravetat el fet que totes aquestes dinàmiques de conflicte deriven d'altres problemes i alhora cronifiquen els problemes dels quals deriven, generant un cercle viciós d'inseguretat. Els conflictes tenen un gran impacte en els drets humans i en concret en els drets de les dones i les nenes, que es veuen més exposades a l'abús sexual, al matrimoni infantil i a la limitació de la participació en la vida pública (UNHCR, 2021).

Factors econòmics i demogràfics

L'economia del Sahel està centrada en la producció agrícola i la ramaderia. La falta de teixit industrial i de sector de serveis agreuja el notable impacte que el canvi climàtic està tenint en la producció, al que s'afegeix el ràpid creixement demogràfic. El mercat no està preparat per absorbir la població en edat de treballar, i molt menys a les persones que necessiten canviar de sector econòmic rere la pèrdua de producció derivada de l'increment de temperatures i l'acceleració de catàstrofes naturals. Això és, en part, degut a la falta de diversificació econòmica, que respon, també en part, als acords comercials amb governs de la Unió Europea.

Amb una població de més de 100 milions de persones, el 80% es troba en extrema pobresa (Mbaye y Singé, 2022). Aquesta situació, tot i evidències d'avenç en igualtat de gènere, té un impacte major en les dones, que representen al voltant del 50% de la població. A causa de la distribució del treball en l'estructura socioeconòmica i la

discriminació sobretot per motius de gènere i edat, tenen menor accés a independència financera. Cal afegir el ràpid creixement demogràfic que per un costat és símptoma de maternitats joves i recurrents. I per l'altra estableix la mitjana d'edat al cap de 20 anys, el que en un context de falta d'oportunitats pel desenvolupament personal i professional, es torna un repte social que deriva en un increment de la violència i dels disturbis civils, major escassetat d'aliments i lliure disposició de recursos humans que els grups terroristes i les xarxes de delinqüència transnacional poden utilitzar per nodrir les seves organitzacions. En competició amb els estats, els grups terroristes proveeixen de recursos, institucions de justícia i oportunitats de treball dintre de les economies il·lícites, consolidant el seu govern. Donat que la llei que apliquen és una Sharia'a radicalitzada, les dones veuen més limitada la seva participació en la vida pública a mesura que s'estableixen pel territori, fent emigrar a les que s'ho poden permetre.

L'impacte del canvi climàtic

Com avançàvem, el canvi climàtic està tenint conseqüències catastròfiques per la regió i hi ha un debat obert sobre si és un factor afegit en la crisi, o la causa d'una ràpida deterioració social que ha catalitzat en la crisi. Les temperatures a la regió incrementen 1,5 cops més ràpid que a la resta del món causant més períodes de sequera i inundacions, accelerant la desertificació i provocant més desplaçament forçat. D'aquesta forma s'està afectant la seguretat alimentària, l'habitabilitat dels pobles, a la mobilitat, i en conjunt, generant un increment de la inseguretat i l'increment dels conflictes pels recursos.

Per exemple, a Mali, comunitats semi-nòmades dedicades a la ramaderia estan havent de canviar els patrons migratoris. Durant l'època més humida de l'any, aquestes poblacions s'assenten a la zona Nord amb les seves famílies i, a la temporada seca, una part emigren cap al sud amb els ramats perquè puguin continuar fent pastures. Amb excepcions, l'assentament solia ser entorn dels mateixos pobles, dinamitzant l'economia. La desertificació i els canvis en les precipitacions ha modificat les rutes i les dates d'emigració, generant tensions amb les comunitats d'acollida - centrades en l'agricultura - i presumptament reduint la producció de totes dues. Un altre cas el trobem al Delta del Riu Níger, al sud de Nigèria, on diferents comunitats que solien conviure en pau es veuen en mig de conflictes per l'escassetat de recursos provocada pel canvi climàtic (Mbaye y Signé, 2022; World Bank, 2020; Yayboke y Aboneej, 2020).

¿Per què parlem de les dones?

Abans d'endinsar-nos en les rutes migratòries i en la degradació específica que pateixen les dones, és important recordar la seva agència en els processos, l'empoderament que denota la presa de riscos i el demostrat potencial transformador que tenen. És rellevant no infantilitzar-les imaginant-les com a persones intrínsecament vulnerables. Igual que passa amb els homes, troben vulnerabilitat en les condicions estructurals i les normes socials, així com en els perills de la ruta migratòria. També és valuós no generalitzar les creences i comportaments tòxics que deriven en violacions de drets humans. A l'Àfrica també hi ha dones i homes lluitant pels drets de les persones migrades i pels drets humans en general, oferint assistència a les persones vulnerables i fent front als estigmes de gènere.

Els estudis indiquen que les dones faciliten el creixement econòmic, la cohesió social i la resiliència multidimensional (econòmica, nutricional, climàtica, etc.), però els baixos nivells d'alfabetització alimentats per les tradicions discriminatòries i els estereotips de gènere, permeten la seva exclusió en la participació econòmica. Un exemple és com proporcionant el 80% de la força de treball agrícola i tenint un paper essencial en l'alimentació de les llars, pateixen de discriminació en l'accés als factors de producció. Al mateix temps, les dones són claus en les estratègies d'adaptació al canvi climàtic, però en tenir un rol que es percep com a domèstic i centrat en la criança, s'enfronten a capes addicionals de vulnerabilitat i menor participació en els processos de transformació. També troben dificultats en l'accés als seus drets, i en particular al dret a la salut reproductiva i sexual, influenciat per la persistència de normes culturals i socials estigmatitzadores, sobretot a les zones rurals.

A causa de les creences denigrants, als rols de gènere, a l'estrès i a la violència estructural en què viuen les persones que participen, d'una forma o altra, en el procés migratori, les dones pateixen violències específiques. La més notable és la violència sexual que inclou el tocament sexual del cos, l'assetjament o la violació, i el pateixen per part de companys migrants, soldats, contrabandistes, xarxes criminals, ciutadans dels països de trànsit i policies (Belhorma, 2022). Aquestes es produeixen a les zones marginades que formen part de la travessia, fora de la vista del públic en general i gairebé impossible de navegar sense un contrabandista, com els deserts o els boscos foscos (S. Ndaw, 2022). La violència física i sexual es tradueix en problemes de salut mental, augmentant els sentiments de por, tristesa, confusió, pèrdua i abandonament, que es poden desencadenar en quadres depressius, d'ansietat i tendències psicosomàtiques.

Al llarg del camí les dones desenvolupen estratègies per protegir-se dels abusos sexuals i assumir riscos calculats per avançar. Alguns exemples són fingir l'embaràs o la bogeria, o vestir-se d'estudiant (Kastner, 2013). Altres dones busquen un "marit de viatge" que les protegeixi de patir violacions de diferents homes (Stock, 2012). Sovint es considera que les dones embarassades tenen més llibertat que altres persones, ja que solen rebre més almoïna en demanar als carrers, protecció contra deportacions i se'ls garanteix un lloc al vaixell, pel fet que és més probable que un vaixell amb una

dona embarassada a bord sigui rescatat, tot i que no sempre és percebut d'aquesta forma (S. Ndaw, 2022).

La inseguretat migratòria

Com dèiem a l'inici de l'article, la major part de la migració africana és dona dintre del mateix Sahel o dins del mateix continent, ja que es troba emparada en acords de lliure circulació. Dones i homes emigren a ciutats properes per buscar oportunitats de subsistència, o travessen i s'estableixen temporalment a noves ciutats com a part del seu procés. Tot i això, en aquest article ens centrarem en tres de les rutes cap a Europa, plenes de perills i inseguretats per les realitats que travessen, i també derivades dels mecanismes de contenció dels fluxos migratoris establerts des de la Unió Europea.

Font: [ACNUR \(2017\)](#)

El 2015 els sistemes de recepció de migrants i refugiats de la Unió Europea van col·lapsar. A diferència de la resposta a la qüestió d'Ucraïna, no es va aprovar l'activació de la directiva de protecció temporal, tot i haver estat proposada i debatuda al Parlament Europeu. La forta tensió interna en la qüestió va ser instrumentalitzada en la política, dificultant-ne la gestió i problematitzant la diversitat ètnic-cultural a les societats. Aquesta realitat s'havia cogut des dels anys vuitanta, durant la construcció de l'àrea de lliure circulació. Les discussions identificaven la diversitat ètnic-cultural a factor d'inestabilitat i la migració com a generador de distorsions econòmiques. Quan la Unió va haver de fer front a la primera gran crisi de refugiats, les respostes curterministes i centrades en l'externalització van mostrar-se incapaces d'absorbir, distribuir i assistir a les persones que es refugiaven de mitjà orient.

En els anys conseqüents, s'ha reforçat cada cop més l'externalització, i al Sahel en especial prevenint pressions derivades de l'increment dels conflictes. L'antic alt representat pel Sahel, Àngel Losada, va expressar que ara el Sahel era la frontera

avançada d'Europa. Per aquest motiu, part dels objectius de les missions europees estan relacionades amb el control migratori, i s'estan reforçant els controls a les rutes clàssiques, modificant-les. Un exemple és la forta pressió per part de governs occidentals perquè països que comptaven amb tractats de lliure circulació interna, haguessin de prendre mesures contraproduents i criminalitzar pràctiques recurrents, deixant a més persones en inseguretats jurídiques. Així mateix, la manca d'alternatives legals i segures facilita la proliferació dels grups de traficants, contrabandistes i altres grups il·lícits, ja que al ser viatges cada cop més perillosos i rutes més complexes, les persones migrades requereixen assistència professional per fer-les (Mbaye y Singé, 2022). Els perills varien segons la ruta, però poden ser tan extrems com la tortura i l'esclavitud, inclòs el tràfic de persones. Viatjar sense accés a ajuda humanitària, visites mèdiques, o documentació també genera un gran risc pel benestar de les persones migrades (Yayboke y Aboneaaj, 2020). És important afegir que les dones poden aquests viatges embarassades o amb nens i nenes petits. La menstruació, sense les condicions d'higiene adequades també pot ser un origen de malalties i aquestes dones i nens petits poden veure's abocats a maltractament i abús.

La ruta de l'Àfrica Occidental

La ruta de l'Àfrica Occidental, coneguda a la premsa com la ruta Atlàntica, és la que facilita l'emigració a través de Mauritània, Senegal i Gàmbia, travessant el mar i arribant a les Illes Canàries. Hi ha dades d'activitat constant des de 1994, amb dos pics migratoris, 31,678 persones el 2006 i 23,023 persones al 2020. Les persones que emprenen les rutes utilitzen petites embarcacions anomenades "pirogues" i "cayucos", però també s'ha informat de l'arribada de vaixells inflables (Caminando Fronteras, 2021). Si bé les embarcacions sortien des de l'Aaiún, al Sàhara Occidental, i Nouadhibou a Mauritània, cada cop més embarcacions surten de el Senegal, Gàmbia, Guinea Bissau i Guinea, augmentant el temps i distància de navegació, que en el millor dels casos dura entre 5 i 7 dies, i, per tant, reduint les possibilitats de supervivència. Aquests canvis en les rutes es deuen, principalment, als mecanismes d'externalització de fronteres de la Unió Europea, amb les que dificulten les rutes sense contenir-les, sinó reorganitzant-les. El 2021, aquesta ruta va veure morir a 4016 persones en un total de 124 naufragis, 3 vegades més que l'any anterior. Perill que s'uneix a la possibilitat de perdre's durant la navegació i entrar en els corrents marítims que duen a Cuba i Amèrica, amb poques possibilitats de supervivència ni comptabilització (Ba Palmqvist, 2021).

L'Institut Canari d'Estadística va revelar que gairebé el 49% de les arribades l'any 2021 eren dones, una xifra que només ha anat augmentant al llarg dels anys malgrat les poques dades de gènere disponibles i la focalització mediàtica sobre els homes. A més, en aquesta etapa migratòria s'ha incrementat el nombre de menors a les expedicions: nens, nenes i adolescents representen una cinquena part de les

persones que emigren per les Illes Canàries, segons el Defensor del Poble a Espanya (2021). Si bé les dones solen tenir certes facilitats per ser acceptades en els viatges, les dones en l'últim trimestre de l'embaràs, amb nadons o durant el cicle menstrual es troben amb dificultats afegides. Per un costat, poden no ser elegibles pels viatges a causa dels riscos associats de donar a llum, el plor del nadó cridant l'atenció o la superstició (S. Ndaw, 2022). Però aquelles que creuen el mar, i els seus nadons i infants, també viuen un risc afegit, i no sempre arriben amb vida a les costes, inclús quan la barca no bolca.

Així mateix, amb el reforç de la seguretat fronterera de la gendarmeria marroquí i el seu compromís de ser estrictes amb la migració també s'han donat assassinats directes. El passat setembre de 2022, l'ONG Caminando Fronteras va informar de [l'assassinat d'una dona saheliana](#) per trets de bala disparats per la Gendarmeria marroquina mentre intentava pujar a una embarcació, entre les ciutats costaneres de Tarfya i Akhfenir. Aquesta fatalitat retrata la criminalització i deshumanització dels migrants negres que pretenen arribar a Europa i dels efectes de la falta d'alineació de l'externalització de fronteres i la legislació internacional.

La ruta del Mediterrani Occidental

Aquesta ruta travessa el Marroc per entrar a Europa a través de Ceuta i Melilla, els dos únics territoris de frontera terrestre de la UE amb Àfrica. La majoria de dones sahelianes que emprenen la ruta ho fan soles. La situació de vulnerabilitat en aquest cas deriva de la seva condició com a dones, negres i sense papers quan surten fora de les zones de lliure circulació. Les violacions de drets humans no només es donen a la frontera, sinó també durant l'estada prèvia a creuar, que pot durar setmanes, mesos i en alguns casos, anys.

Les persones que arriben al Marroc amb la intenció de creuar a Ceuta o Melilla, estableixen allotjaments informals a les muntanyes properes a la tanca, Gourogou a Melilla i Belyounech a Ceuta. Als boscos, els líders s'encarreguen de quan, com i qui pot creuar. Solen ser homes i, per tant, hi ha major risc de repetir patrons de gènere i d'abús de poder de caràcter sexual. S'han reportat casos de coacció, en les que s'obliga les dones a mantenir relacions sexuals a canvi d'accés als recursos de necessitats bàsiques, sota amenaça d'abusar dels infants o per poder passar al següent pas del procés migratori. També solen enviar-les a mendicar a les ciutats o són forçades a exercir la prostitució (S.Ndaw, 2022).

Durant l'estada al Marroc, es trobin en situació regular o no, també pateixen discriminació racial. La població negra s'enfronta a constants amenaces, robatoris, ferides, insults i discursos d'odi, sense trobar protecció institucional. S'afegeix les limitacions d'accés al dret a la salut o amb moltes més dificultats per trobar habitatge. Testimonis femenins indiquen que les violacions en grup són comunes a les fronteres entre països. Indiquen la ciutat fronterera d'Oudja, al Marroc, com un espai de violència sexual. També que les víctimes no fugen per por a ser assassinades o

deportades novament a Argèlia (Belhorma, 2022). A Argèlia també s'ha denunciat [tortura, treball forçat, esclavitud i tràfic de persones](#).

L'entrada se sol intentar saltant la tanca fronterera, per mar o a través de la frontera. El primer perill és l'alçada de la tanca, que com a mesura dissuasòria tracta de limitar les entrades. Tot i això, l'augment de la seva alçada no frena als migrants a creuar-les, només facilita caigudes mortals. Si bé les dades indiquen que solen ser creuades pels homes, també hi ha informes de casos femenins, alguns d'ells amb finals tràgics. [Els supervivents de la tragèdia](#) de Ceuta del 2005, van declarar que una mare amb un nadó a l'esquena va intentar enfilarse a la tanca, que la van veure pujar, però que no se n'ha tingut més informació ni se l'ha trobat ni a Ceuta ni al Marroc. Per mar també hi ha perill. Per un costat, es pot fer ús d'embarcacions inflables o travessar la frontera nedant. L'última opció és la preferida per les persones amb una millor forma física. Les dones, en canvi, prefereixen la primera opció, en especial quan viatgen amb infants. Una tercera via d'entrada és amagant-se als vehicles que s'utilitzen en els transports de mercaderies (Maakum, 2022).

El maig de 2021, Ceuta va veure un nombre estimat d'unes 8.000 persones entrant al territori majoritàriament per mar però també a través de la tanca (Ferrer-Gallardo & Gabrielli, 2022). Moltes noies i dones de diferents edats van entrar soles i en grup. També es va registrar l'entrada de famílies a través de petites embarcacions. Els testimonis asseguren que part de les persones que van creuar la frontera van ser retornades directament, també menors, sense l'oportunitat de fer les diligències de sol·licitud de protecció (Border Violence Monitoring Network, 2021). Aquest cas s'ha atribuït a la instrumentalització de les persones migrades per part del govern marroquí, en represàlia per l'acolliment d'un líder saharauí a Espanya i per aconseguir concessions diplomàtiques. Es tracta d'una pràctica cada cop més recurrent als països amb acords d'externalització de fronteres.

Rere l'episodi, s'ha reforçat el control al Marroc, ampliant l'alçada de les tanques i implementant nous instruments i mecanismes de seguretat. Aquests mecanismes posen en perill a les persones migrades qui haurien de conservar els seus drets humans i rebre protecció encara que incorreixin en delictes administratius quan no compten amb la documentació pertinent per viatjar. Un exemple de les conseqüències tràgiques es va donar el 24 de juny de 2022, a Melilla durant l'intent d'un grup de migrants, també dones, d'origen majoritàriament sudanès de creuar la tanca. Els testimonis, corroborats per imatges, expressen que van ser colpejats violentament en parts vitals del cos per la gendarmeria marroquina, i que l'espant va acabar generant una allau. En suposada col·laboració amb els cossos de seguretat espanyols, [se'ls va llençar gasos lacrimògens, pedres i bombes de fum](#). Almenys 23 persones van morir per asfíxia i ferides, i encara hi ha [77 persones desaparegudes](#). Un documental de la BBC fruit d'una investigació independent ha mostrat imatges de violència extrema, per exemple, com una [dona és colpejada](#) (minut 8:15) per l'esquena per un agent mentre és asseguda a terra.

El Mediterrani Central

Aquesta ruta és coneguda a la literatura com a Mediterrani central, ja que creua el desert del Sàhara i cap a Europa a través de Líbia. Es tracta d'una ruta especialment perillosa i poc coneguda (Puig, 2020). Passant per Agadèz, a Níger, 660.000 persones van creuar la ciutat entre 2014 i 2016 (Yaykobe y Aboneej, 2020). Motiu pel qual es van implementar estratègies de control migratori. La dificultat del trajecte fa que les persones que han de creuar-lo, hagin de confiar en experts. El viatge dura dies i qualsevol error durant el viatge pot desencadenar en la deshidratació i la mort. Un cop s'arriba a Líbia, es troben en risc de ser detinguts per actors estatals i no estatals, o de caure en xarxes de treball forçat, explotació sexual, ser sotmesos a tortures, segrestats i inclús assassinats. I en cas que aconseguixin travessar les fronteres, encara han d'atrasar el mar Mediterrani per arribar a Itàlia, un viatge que mata al 3,4 % de les persones que ho intenten (Yaykobe y Aboneej, 2020).

Un informe d'Amnistia Internacional documenta una espiral d'abusos que viuen les persones migrades a Líbia, rere creuar les fronteres. Es narren des d'homicidis, desaparicions forçades, tortures, violacions, entre molts altres crims. La inestabilitat del país i la presència de xarxes delictives de diferents naturaleses, i la seva posició de port de sortida per a les persones migrades el fan un país especialment perillós per dones i infants, ja que hi ha un alt risc de que siguin segrestades i acabin en xarxes de tràfic de persones, prostitució i treball forçat entre d'altres (2020). El cas de Líbia requereix especial atenció ja que, les embarcacions interceptades per autoritats italianes són molt cops retornades al país, tot i els múltiples avisos de les Nacions Unides de que no es tracta d'un port segur. També Nacions Unides ha denunciat que les dones migrades internades a centres d'internament d'immigrants són violades a canvi de menjar o aigua. L'informe assenyala que el risc d'abús és tant elevat que dones i nenes utilitzen anticonceptius de forma regular per evitar embarassos no desitjats.

Com en la ruta atlàntica, hi ha alts perills associats a creuar el mar mediterrani amb barcasses que no són aptes per a la navegació. Només al 2021 es van comptabilitzar 3,231 persones com a mortes o desaparegudes creuant el mar Mediterrani. La situació és crítica i cal implementar estratègies multidimensionals que les abordin, però sobretot cal el compromís polític dels governs occidentals que financien aquests processos d'externalització en detriment dels drets humans. Com mostra el cas del Sahel, prioritzar la seguretat humana és clau per preservar la seguretat nacional. Perpetuar les violacions de drets humans i no cercar estratègies de governança migratòria que balancegin els interessos nacionals amb les obligacions internacionals, i que fiquin l'humanisme al centre, pot tenir conseqüències inesperades pels Estats.

Recomanacions

La situació a la regió del Sahel és especialment delicada i la divisió entre refugiats i migrants molt tènue. Les dones s'enfronten a la violència estructural de les societats en crisis i guerra, a l'ús de la violència sexual com a arma de guerra i, si decideixen migrar, es poden veure coaccionades a utilitzar el seu cos com a moneda de canvi per avançar en el camí. Cal, doncs, sempre amb lideratge i paradigmes locals, abordar els mites i preconcepcions limitants que dificulten la igualtat de gènere. S'ha mostrat que els esforços amb perspectiva de gènere estan tenint resultats, i que la participació econòmica o política de les dones ha canviat en els darrers anys. També en projectes de desenvolupament s'ha mostrat que quan es té en compte el gènere, s'accelera el creixement econòmic alhora que es redueixen les desigualtats, reforçant la resiliència econòmica i social.

Cal fer reconeixement de la vulnerabilització de les migrants, la seva necessitat de protecció i, en conseqüència, desenvolupar polítiques migratòries centrades en la protecció humana i amb perspectiva de gènere. La desecuritització de la migració es fa necessària per a poder identificar solucions als reptes d'una forma constructiva i centrada en el progrés social nacional, europeu i global. En aquest sentit, el nou pacte en migració de la Unió Europea compta amb instruments de mobilitat que s'haurien d'explorar en tota la seva potencialitat i accelerar-ne la implementació. Fer-ho tant de forma bilateral com en col·laboració en la Unió Africana i les organitzacions regionals també es fa necessari, sense limitar les seves pròpies lleis i objectius de desenvolupament. Si fem el benestar i interessos europeus per sobre de l'Àfrica al curt termini, tardarem més temps a adreçar els reptes comuns.

Així mateix, es fa necessari dirigir recursos en investigar l'impacte que el canvi climàtic té en el Sahel, implementar mesures de prevenció, mitigació i resiliència per evitar que continuïn incrementant els conflictes. Cal fer una aproximació integral que capitalitzi també la complementarietat entre pastoralisme i agricultura, promovent iniciatives d'adaptació. Aquests fons s'haurien d'oferir de forma incondicional, si cal alineant-se amb les demandes de la societat civil de fer-ho en títol de reparació, per evitar continuar alimentant el deute. També es fa necessari repensar si els models institucionals que es promouen i a vegades condicionen, són els adequats en aquest moment històric i a l'organització social autòctona.

Cal fer un seguiment estricte de l'aplicació del dret internacional, i tenir molt en compte el Pacte Mundial per una migració segura, regular i ordenada, i les agendes africanes. Les agències de Nacions Unides i les ONG dedicades a la migració i a la protecció internacional requereixen major finançament per poder implementar projectes estructurals que facilitin, no només la protecció un cop en procés de migració, sinó també abans i després, per assegurar que la migració és sempre l'opció més desitjada.

En definitiva, cal transformar la perspectiva amb què es tracten les migracions. Cal reconèixer-ho com una realitat humana, desecurititzar-ho i aprofitar el potencial

transformador i de creixement econòmic que té per tots els països involucrats en la ruta migratòria. Serà fonamental fer-ho amb perspectiva de gènere i raça, assegurant que les vulnerabilitats a les quals es veuen immerses dones, infants i homes són mínimes i que els drets humans són protegits a cada etapa del procés migratori, tant quan és regular com quan no.

Referències

Allianza por el Sahel (08/03/2021). Gender Equality and Women's Empowerment: A Unique Opportunity for the Sahel. Disponible a: <https://www.alliance-sahel.org/en/news/gender-equality-sahel/>

Alianza por el Sahel (04/04/2022). Investing in women in the Sahel creates a Positive Multidimensional Impact on Society as a Whole. Disponible a: <https://www.alliance-sahel.org/en/news/gender-equality-sahel-interviewaissatou-aisa-dosso/>

Amnistía Internacional (24/09/2020). Libia: Nuevas pruebas sobre personas refugiadas y migrantes atrapadas en una horrible espiral de abusos [Comunicat de Prensa]. Disponible a: <https://www.amnesty.org/es/latest/pressrelease/2020/09/libya-new-evidence-shows-refugees-and-migrants-trapped-inhorrific-cycle-of-abuses/>

Ba Palmqvist, P. (2021). Crossing the Atlantic Ocean to look elsewhere—a humanitarian crisis on the Canary Islands 2020–2021 [Master thesis, Uppsala University] <http://www.divaportal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1597358&dswid=-8166>

Belhorma, S. (2022). Double Pain: Sub-Saharan Women Meeting the Challenges of Migration while Migrating. International Journal of Interdisciplinary Gender Studies, 3 (1), p. 1-28, ISSN: 2737-8373 Border Violence Monitoring Network (2021). Systemic Human Rights Violations: Border violence, pushbacks and containment in Ceuta and Melilla. Disponible a: <https://www.borderviolence.eu/wp-content/uploads/special-report-on-ceuta-andmelilla.pdf>

Caminando Fronteras (2021). Monitoreo del Derecho a la Vida en la Frontera Occidental Euroafricana. Año 2021. Disponible a: https://caminandofronteras.org/wp-content/uploads/2022/01/MONITOREDALVES_v05.pdf

Danziger, R. (2019). Confronting the challenges of migration in West and Central Africa, Disponible a: <https://www.un.org/africarenewal/magazine/december2018-march-2019/confronting-challenges-migration-west-and-central-africa>

Ferrer-Gallardo, X., & Gabrielli, L. (2022). The Ceuta Border Peripeteia: Tasting the Externalities of EU Border Externalization. Journal of Borderlands Studies, 37 (3), p.1-11. DOI: <https://doi.org/10.1080/08865655.2022.2048680>

Defensor del Pueblo (2021). Humanitarian Crisis on the Canary Islands 2020- 2021. Disponible a: <https://www.defensordelpueblo.es/en/wpcontent/uploads/sites/2/2021/04/INFOR>

ME_Canarias-EN.pdf European Parliament (2020). Intra-African Migration: structures and infrastructures for continued circulation. Disponible a: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/226385/Study_IntraAfrica_Migration.pdf

International Organisation for Migration (2018) “Sahel and Lake Chad. Migration dynamics in the Sahel and Lake Chad region», Disponible a: <https://www.migrationjointinitiative.org/countries/sahel-and-lake-chad>

Ki-Zerbo, J. (2011). Historia del África negra: de los orígenes a las independencias (Ed. Rev.). Bellaterra. Kastner, K. (2013). Nigerian Border Crossers: Women Traveling to Europe by Land en Long Journeys. African Migrants on the Road, pp. 25-44. Brill. DOI: https://doi.org/10.1163/9789004250390_004

Millán J. i Mancisidor, L. (coord.) (2022). Ceuta, ciudad de fronteras. Disponible a: https://ceutaciudaddefronteras.org/wpcontent/uploads/2022/06/Ceuta_Ciudad_d_e_Fronteras_2022_Dossier.pdf

Stock, I. (2012). Gender and the dynamics of mobility: reflections on African migrant mothers and “transit migration” in Morocco, Ethnic and Racial Studies 35 (9). DOI: <https://doi.org/10.1080/01419870.2011.594175>

Mbaye, A.A & Signé L. (11/03/2022). Political turmoil in the Sahel: Does climate change play a role?, Africa in focus, Brookings, Disponible a: <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2022/03/11/political-turmoil-inthe-sahel-does-climate-change-play-a-role/>

Moungar, V., Ruzvidzo, T. (2020) Africa Gender Inequality Index Report 2019. Disponible a: <https://www.afdb.org/en/documents/africa-gender-index-report2019-analytical-report>

Ndaw, A. (2022). A Moving Target: The Border and Senegalese Gendered Migration to Spain, Disertación doctoral, Universidad de Michigan. Disponible a: https://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/174552/andaw_1.pdf

Peyton, N. (30/05/2018) African Migrants Report Torture, Slavery in Algeria, Reuters. Disponible a: <https://www.reuters.com/article/us-algeria-migrantsidUSKCN1IV1XH>

Risi, L., Samala, S., King, A., Barnes, S., and Ramanarayanan, R. (2022) Converging Risks: Demographic Trends, Gender Inequity, and Security Challenges in the Sahel. Disponible a: https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/uploads/documents/Converging_Risks_Demographic_Trends_Gender_Inequity_and_Security_Challenge_in_the_Sahel%20

Rueda, S. (2008). “Chaque Femme a son Histoire:” Exploring the Lives and Voices of Sub-Saharan Migrant Women Living in Morocco. Independent Study Project (ISP) Collection, 566. Disponible a: https://digitalcollections.sit.edu/isp_collection/566

Tyszler, E. (2019). “From controlling mobilities to control over women’s bodies: gendered effects of EU border externalization in Morocco”. Comparative Migration Studies, 7 (25), DOI: <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0128-4>

United Nations Human Rights Office (2021). Human Rights Climate Change and Migration in the Sahel. Disponible a: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2021-11/HR-climate-change-migrationSahel.pdf>

United Nations Human Rights Office (11/11/2021). How climate change affects the human rights of Sahel region migrants. Disponible a: <https://www.ohchr.org/en/stories/2021/11/report-how-climate-changeaffects-human-rights-sahel-region-migrants>

United Nations Human Rights Office (31/10/2022). Coordination platform for forced displacements in Sahel. Disponible a: <https://data.unhcr.org/en/situations/sahelcrisis>

Yayboke, E., & Aboneaaj, R. (2020). "Peril in the Desert: Irregular Migration through the Sahel". Center for Strategic and International Studies.

World Bank (2020). "Where Climate Change is reality: supporting Africa's Sahel pastoralists to Secure a Resilient Future", In Immersive Stories [Data de consulta: 08.11.2022] <https://www.worldbank.org/en/news/immersivestory/2020/09/21>

World Food Programme i USAID (2017). Gender, Markets and Women's Empowerment in the Sahel region: A Comparative Analysis of Mali, Niger and Chad Disponible a: <https://docs.wfp.org/api/documents/WFP0000100866/download/>

Un article de:

Elaborat per les investigadores:

Viviane Ogou Corbi, Bisharo Ali Hussein y Irina Samy Cucurull

Amb la col·laboració de:

Amb el suport de:

